

II. PŘÍČINY A VZNIK SPORŮ MEZI UMÍRNĚNÝMI A RADIKÁLY

Zprávy o stavu rakouského dělnického hnutí koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let minulého století jsou velmi neutěšené. Hovoří se v nich o vnitřních sporech, nízké úrovni, slabé organizaci a nezřídka i úpadku sociálně demokratické strany.

„Rakouská strana je desorganizována,“ psal v létě r. 1880 vídeňský dopisovatel orgánu německé sociální demokratické strany *Der Sozialdemokrat*, „její postup v nejdůležitějších otázkách je diktován nahodilými podněty, které spolu nesouvisí a jsou určovány protichůdnými proudy. O skutečném vedení strany nemůže být již delší dobu ani řeči, neboť jednotlivé zemské organizace se málo starají nebo se spíše vůbec nestarají o skrovné a vesměs nedostatečné taktické a organizační pokyny ústředního vedení... Snad jsou lidé, kteří popírají úpadek socialistického dělnického hnutí v Rakousku, a jen připouštějí, že pod narůstajícím tlakem reakčního režimu polevily vnější projevy, ale že se strana uvnitř upevnila. Toto u nás dříve velmi často slýchané tvrzení je v jistém slova smyslu správné, a my jsme je nikdy neopomněli vzít za své, ovšem s tou výhradou, že chápání socialistických idejí zaznamenalo u většiny straníků sice značný pokrok, avšak že se zároveň tato většina věrných svému přesvědčení stále menšila.“¹

Situace v rakouském dělnickém hnutí byla v té době sice vážná, nebyla však tak jednoznačně kritická. Uvedená charakteristika a podobné jiné zprávy, objevující se též v literatuře, vycházely z poměrů v hlavním městě rakouské monarchie.² V některých provinciích a z nich zvláště v českých zemích se vyvíjela situace příznivěji. V Čechách sociální demokracie dokonce zvyšovala svou aktivitu a dělnické hnutí dosahovalo úspěchů v organizační, politické a agitační práci.³

Podle usnesení sjezdu v Dlouhém Mostu byla provedena vedením ústředního výboru rakouské sociálně demokratické strany v Liberci a československé sociální demokracie v Praze velká petiční akce za všeobecné volební právo. Dosáhla největšího úspěchu v Čechách, kde se podařilo získat z celkového počtu 35.000 podpisů získaných v Rakousku téměř 16.000 podpisů. Takového výsledku tu

bylo dosaženo jednak zvýšenou aktivitou dělnického hnutí, jednak tím, že mezi vídeňským dělnictvem se začaly prosazovat vedle oportunistických také sektářské tendence odmítající masově politické a agitační akce podobného druhu.⁴

V dělnických listech byly přes zostřený tiskový dozor a cenzuru soustavně osvětlovány programové zásady, teoretické otázky i praktická politika revoluční dělnické strany. Aby se vyhnula konfiskacím, pokoušela se československá sociálně demokratická strana vydávat své tiskoviny až v Budapešti. R. 1880 tu vyšla pod pseudonymem Mikuláše Haštalského brožura Ladislava Zápotockého **Kapitál a práce se zvláštním zřetelem ku poměrům dělníků hornických**.⁵ Téhož roku se snažil založit v Budapešti nový český socialistický list **Hlas lidu** a české socialistické knihupectví maloburžoazní socialista J. S. Čada. Jeho velkorysá akce podniknutá s vědomím pražských socialistů však ztroskotala na oprávněné nedůvěře vedoucích činitelů československé sociálně demokratické strany.⁶

Ve větších průmyslových centrech a hospodářsky vyvinutých oblastech byly zakládány nové dělnické spolky i stranické sekce. Podle rakouského dělnického kalendáře z r. 1880 bylo v Rakousku 157 dělnických spolků; z toho ve Vídni 32, v Dolních Rakousích 14, v Horních Rakousích a Salzburku 8, ve Štýrsku 25, v Korutanech a Kraňsku 6, v Terstu 2, v Tyrolsku a Vorarlbersku 6, v Čechách 46, na Moravě 10, ve Slezsku 7 a v Haliči 1.⁷ Tato čísla však nevystihují plně skutečný stav. Dělnických spolků v českých zemích bylo nesporně více. Nejvíce stranických sekcí bylo podle jistě ne zcela přesného úředního zjištění ve Vídni, pak následovaly severní Čechy a Praha. Daleko méně jich bylo na Moravě a ve Slezsku. Politický a ideologický vliv sociálních demokratů mezi dělnictvem byl daleko větší než ukazují úřední čísla.⁸

Agitace sociálně demokratické strany se neomezovala jen na dělnictvo, nýbrž směřovala též do řad průmyslové maloburžoazie a rolnictva.

Vhodná příležitost k agitaci mezi řemeslníky a živnostníky se naskytla v roce 1879, kdy byl parlamentu předložen vládní návrh zákona o reformě živnostenského řádu z r. 1859. Sociální demokraté jej využili k velké agitační a propagační akci, ve které osvětlovali svůj postoj k předkládanému zákonu, aktuálním hospodářským, sociálním i politickým problémům a dělnickým požadavkům. Na četných schůzích i v dělnickém tisku poukazovala sociální demokracie na příčiny špatného postavení drobných živnostníků a řemeslníků, požadovala demokratickou reformu živnostenského řádu a prosazovala základní politické a hospodářské požadavky dělnictva. Obsah a smysl této kampaně nejlépe osvětluje rezoluce, vypracovaná Janem Schwarzingerem ve Vídni a projednávaná na veřejných dělnických schůzích v českých zemích. Odmítal se v ní návrh vládního zákona a žádalo se odstranění navrhovaných nucených společenstev, zaopatření nemocných, invalidů, vdov a sirotků státem, povinné ručení podnikatelů, zákonná úprava pracovní doby na 10 hodin, zákaz práce dětí, zavedení živnostenských a továrních inspektorů, zřízení státních dílen pro výchovu učňů, provedení zákona o živnostenských

soudech a úplná koaliční svoboda bez omezujících klauzulí.⁹ Obsah rezoluce i jednotlivé požadavky ukazují, že sociální demokraté spojovali agitaci mezi řemeslníky a živnostníky, které chtěli získat pro společný postup proti velkoburžoazii a za demokratizaci Rakouska, účelně s bojem proletariátu za zlepšení jeho politického a hospodářského postavení.

V některých oblastech se pokoušeli socialisté navázat spojení také s venkovským obyvatelstvem a rolnictvem, které se v důsledku krize a zostřené třídní diferenciacie začalo hlásit s vlastními požadavky a postupně vymaňovat z vlivu liberální buržoazie. Silné rolnické hnutí vzniklo v zemích rakouských, dále se hnulo německé rolnictvo v severních Čechách a také mezi českým rolnictvem v Čechách a na Moravě se ozvaly první hlasy nespokojenosti s politikou staročechů.¹⁰

V dělnickém socialistickém tisku vyšla v té době řada článků pojednávajících o rolnické otázce a poměru dělnické třídy k rolnictvu. Z pera českého socialisty A. Rambouska a K. Kautského vyšly brožury věnované rolnické otázce a agitaci sociální demokracie mezi zemědělským obyvatelstvem. Byly rozšiřovány mezi českým a rakouským rolnictvem, zvláště v severních Čechách. Poukazovalo se v nich na špatné postavení rolnictva, odhalovaly se skutečné příčiny probíhající třídní diferenciacie a rolnictvo se vybízelo k samostatnému postupu a ke spolupráci s dělnictvem proti liberální buržoazii, konzervativním velkostatkářům, za demokratizaci politického zřízení v Rakousku.¹¹

Také na Moravě, kde z počátku vážla činnost sociálně demokratické strany vinou málo rozhodného postoje zemského vedení v Brně, bylo nuceno brněnské policejní ředitelství konstatovat, že se zdejší socialisté snaží rozšířit svou činnost na venkov.¹² A v Opavském Slezsku úřady dokonce přiznaly, že socialismus pronikl na některých místech mezi venkovské obyvatelstvo, kde přitahoval ovšem hlavně zemědělský proletariát.¹³

Rakouské dělnictvo zesílilo rovněž za vedení sociální demokracie svůj boj proti buržoaznímu nacionalismu, zneužívání národnostní otázky buržoazií a za upevnění mezinárodní spolupráce proletariátu. V r. 1880 byly uspořádány ve Vídni, ve Štýrském Hradci a v Brně velké protestní schůze socialistického dělnictva, na kterých byla schválena rezoluce odsuzující nacionální štvánice německé liberální buržoazie na sjezdech v Mödlingu, Brně a Karlových Varech. Tato rezoluce také zdůrazňovala nutnost spolupráce všech národů v Rakousku a vyhlášovala bezprostřední politické a hospodářské požadavky dělnictva.¹⁴

Ani pražští socialisté nezůstali pozadu a vystoupili přibližně v téže době ostře proti mladočechům. Zmocnili se vedení veřejné schůze svolané mladočechy do pražského Konviktu 28. listopadu 1880, odsoudili veřejně protilidovou politiku české buržoazie a vyhlásili své vlastní požadavky. Pro vzniknuvší nepokoje musela být tato schůze rozpuštěna a poměr mladočechů k pražským socialistům se velmi přiostrčil.¹⁵

S překonáváním hospodářské krize ožilo v českých zemích znovu stávkové hnutí. Drobné stávky dělníků různých průmyslových odvětví přerostly koncem r. 1881 ve stávkové nepokoje ostravských horníků¹⁶ a vyvrcholily r. 1882 ve velkých stávkách nýřanských a severočeských horníků, které byly organizovány a vedeny severočeskými a západočeskými socialisty.¹⁷

Slibný vzestup dělnického hnutí v českých zemích byl ovšem komplikován složitou situací v rakouském dělnickém hnutí, ve kterém docházelo již na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let k novým rozporům. Ty byly v podstatě dvojí povahy.

Již na sjezdu rakouské sociálně demokratické strany v Atzgersdorfu r. 1877, na kterém byl přeložen ústřední výbor této strany z Vídně do Liberce, panoval silný antagonismus mezi libereckým vedením a vedoucími činiteli vídeňského dělnického hnutí, kteří se nechtěli podříditi ústřednímu výboru a snažili se znovu získat vedení strany. K tomu přistupoval vleklý spor o úhradu peněžního deficitu vídeňského dělnického listu *Der Sozialist*, který přestal vycházet 31. srpna 1879. Snahy vedení československé sociálně demokratické strany, které podporovalo ústřední výbor rakouské sociálně demokratické strany v Liberci, o odstranění těchto rozporů vyzněly naprázdno. Současně s tímto konfliktem vystávala uvnitř rakouské sociálně demokratické strany nová sporná otázka, jaké stanovisko má strana zaujmout k německým sociálně demokratickým listům *Freiheit* v Londýně a *Der Sozialdemokrat* v Curychu, které se dostávaly do vážných rozporů v otázkách taktiky a ucházely se o podporu rakouského dělnického hnutí.¹⁸

Šlo-li v prvním případě o doznívání rozdílného stanoviska k postupu rakouské sociálně demokratické strany z druhé poloviny sedmdesátých let: oportunistických názorů ve vídeňském dělnickém hnutí, zastávaných Emilem Kallerem-Reinthallem a odsouzených na sjezdu v Atzgersdorfu, a revolučního postoje libereckých socialistů, podporovaných ústředním vedením československé sociální demokracie, klíčily v druhé otázce již nové spory o taktiku. Nebyly přímým pokračováním starých bojů mezi „umírněnými“ a „radikály“ sedmdesátých let, jak tvrdili výše uvedení pisatelé. Navazovaly na ně jen formálně, měly s nimi společný předmět sporu — otázku taktiky, ale svou povahou a obsahem se od nich podstatně lišily. Jednalo-li se ve sporu Oberwinder-Scheu o poměr dělnického hnutí k rakouské liberální buržoazii a o otázku samostatné dělnické strany, vystupovala v nových rozporech do popředí otázka, jak má samostatná rakouská sociálně demokratická strana postupovat v dané situaci, o co má usilovat a jakých prostředků má užívat při uskutečňování svého programu.

Vznik nových sporů v rakouském dělnickém hnutí nebyl náhodný ani vyvolaný subjektivními či vnějšími okolnostmi, jak se domnívala starší literatura. Vnitřní spory v dělnickém hnutí byly, jak ukázal již před první světovou válkou levicový socialista A. Pannekoek, jehož některé závěry vyvozené ze situace západoevropských sociálně demokratických stran v období II. internacionály přejal

a zobecnil V. I. Lenin, zákonitým jevem a objektivně podmíněným procesem ve vývoji dělnických stran v období kapitalismu. Byly vyvolávány zejména rozporným a nerovnoměrným vývojem kapitalismu po stránce hospodářské a sociální, rozkladem maloburžoazie, rozvojem dělnických stran a v neposlední řadě též pronikáním buržoazní ideologie a působením vládnoucích tříd na dělnické hnutí.¹⁹

V Rakousku i v českých zemích začínal v osmdesátých letech minulého století přechod od kapitalismu volné soutěže k imperialismu, který se vyznačoval tím, že se v ekonomice i společnosti uplatňovaly ještě hlavní zákonitosti volné konkurence, ale zároveň se již projevovaly a postupně sílily tendence k zvýšené koncentraci kapitálu a monopolizaci výroby. Byly posilovány probíhajícím hospodářským cyklem: přechodnou konjunkturou průmyslové výroby po překonání hluboké krize sedmdesátých let, novou cyklickou krizí průmyslu v polovině osmdesátých let a chronickou zemědělskou krizí, která postihla těžce široké vrstvy rolnictva. Obojí měly za následek vážné změny v hospodářském vývoji i ve vývoji skladby a utváření třídních poměrů soudobé společnosti. Nerovnoměrnost a rozpornost kapitalismu nebyla oslabena, ale ještě se zvyšovala. Vedle oblastí (zemí) průmyslově vyspělých zůstávaly v Rakousku i českých zemích oblasti (země) hospodářsky velmi zaostalé. Na jedné straně sílila koncentrace a monopolizace kapitálu, na druhé straně se prohloubil třídní rozklad vesnické i městské maloburžoazie, vzrůstal počet proletariátu (měnilo se jeho složení) a zostřovaly se třídní poměry.²⁰

Postupující rozklad maloburžoazních vrstev ve městech a na vesnici, vzrůstající počet průmyslového proletariátu a jeho vykořisťování skýtaly příznivé podmínky pro další vzestup dělnického hnutí, ale zároveň v něm vytvářely sociální bázi pro šíření nepřátelských ideologií a názorových diferenciací. To byl, možno říci, **sociální základ vnitřních rozporů**.

Toto zjištění je sice velmi důležité, ale samo o sobě nestačí k objasnění vzniku nových sporů, protože jmenované tendence se projevovaly již dříve a také později. Musely tu působit ještě další okolnosti. Jednou z nich byl **stav a vývoj dělnického hnutí**.

Organizace dělnického hnutí v Rakousku a v českých zemích byla přes uvedené již výsledky ještě poměrně slabá a málo vyhraněná. Založením rakouské sociálně demokratické strany a ustavením československé sociální demokracie byl položen základ k samostatné politické organizaci dělnické třídy, avšak ta měla četné nedostatky. Rozdíl mezi odborovými, vzdělávacími a politickými spolky se již prosazoval, ale pro panující perzekuci, která nutila krýt nedovolenou politickou činnost vzdělávací a odborovou funkcí, nebyl ještě plně respektován. Vlastních stranických organizací, tzv. sekcí, bylo poměrně málo a měly malý počet členů. Masovější základnu měly odborové a vzdělávací spolky, které však sdružovaly vedle uvědomělých socialistických dělníků také značný počet dělnictva ještě málo uvědomělého a často i řemeslníky a malovýrobce, kteří byli

ovládání maloburžoazní ideologií nebo snadno podléhali nesocialistickým tendencím směru oportunistického nebo radikálního. Velká část dělnictva nebyla ještě vůbec organizována. Svým postavením a agitací sociálně demokratické strany byla přitahována do řad organizovaného dělnického hnutí, ale často podléhala živelnosti.

Při nesporném vzestupu koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let mělo dělnické hnutí také některé slabiny a nedostatky ideologické.

Vědecký socialismus zapustil v našem dělnickém hnutí pevné kořeny již během sedmdesátých let a stal se vládnoucí ideologií dělnické třídy. V širokých vrstvách sociálně, ekonomicky a kulturně značně zaostalého proletariátu byl však marxismus ještě poměrně málo znám a rozšířen. Jeho hlubší znalost se omezovala na vyspělé dělníky, průkopníky socialismu, ale i u nich se zužovala jen na hlavní ideologické a politické principy. Jeho zvládnutí v oblasti teoretické, filosofické a politickoekonomické zaostávalo značně za zeměmi klasického marxismu jako bylo v té době Německo i za praktickými potřebami a úkoly hnutí. Jednou z příčin tohoto stavu byl nedostatek revoluční inteligence, který byl typický pro české i rakouské dělnické hnutí a odlišoval je výrazně od zemí s vyspělým dělnickým nebo rozvinutým revolučním demokratickým hnutím.²¹

Příspěvala k tomu velmi těž okolnost, na kterou upozornil Lenin, že dělnická třída a dělnické hnutí se v té době neustále doplňovaly „nováčky“ z řad venkovského obyvatelstva a maloburžoazie, kteří s sebou přinášeli pozůstatky maloburžoazního smýšlení nebo zastaralých návyků a tím snižovali celkovou ideologickou úroveň dělnického hnutí. „Jednou z nejhlubších příčin periodicky plodících neshody v taktice je sama skutečnost, že se dělnické hnutí rozvíjí. Nebudeme-li na toto hnutí brát míru nějakého fantastického ideálu, ale budeme-li se na ně dívat jako na praktické hnutí prostých lidí, jistě pochopíme, že získávání dalších a dalších ‚nováčků‘, přitahování nových vrstev pracujících mas musí být nutně provázeno kolísáním v oblasti teorie i taktiky, opakováním starých chyb, občasným návratem k překonaným názorům a k překonaným způsobům práce atd.“²²

Nesporný vzestup dělnického hnutí a růst dělnické třídy v českých zemích byl provázen v důsledku výše naznačených sociálních změn změnami ve složení dělnické třídy a vedoucích kádrů dělnického hnutí. Vedle vyspělých a zkušených pracovníků z řad textilního dělnictva, kteří vedli dělnické hnutí, vzdělávací a odborové spolky od konce šedesátých let, vstupovali do popředí též kovodělníci a zvláště v severních a západních Čechách stoupala aktivita horníků. Socialismus pronikal též mezi dělnictvo průmyslově méně vyspělých oblastí a vtahoval je do dělnického hnutí.²³ Tento přesun uvnitř dělnické třídy a v řadách dělnického hnutí se odrážel jak v politice, tak v ideologii a taktice sociálně demokratické strany.

Marxismus byl kromě toho v českých zemích a v celém Rakousku rozšiřován

již dříve a namnoze i později nikoli vždy přímým studiem děl Marxových a Engelsových, nýbrž velmi často byl zprostředkován prostřednictvím cizím, zejména německým. Často se hovoří o přímé a úplné závislosti rakouského dělnického hnutí na německé sociálně demokratické straně v oblasti teorie, ideologie a taktiky.²⁴ Míru této závislosti bude třeba podrobněji prozkoumat, protože v řadě otázek (např. v otázce národnostní a mezinárodní spolupráce proletariátu různých národností, ve vztahu k lassallovství apod.) postupovalo rakouské a české dělnické hnutí celkem samostatně. Ale nelze ji v mnoha směrech popírat. Přijímání marxismu cizím prostřednictvím mělo za následek, že se pod jeho rouškou šířily v našem dělnickém hnutí též různé teorie směru oportunistického (některé myšlenky lassallismu) a v osmdesátých letech též anarchismu.

V důsledku všech těchto okolností vznikaly již během sedmdesátých let v našem a rakouském dělnickém hnutí jisté potíže a diference při praktické aplikaci obecných zásad a pouček marxismu na složité hospodářské, sociální, politické a národnostní poměry v Rakousku. Zvláště se to stávalo v otázkách strategie a taktiky, neboť v souvislosti se začínajícím přechodem dělnického hnutí k masové politické činnosti a některými krizovými jevy v soudobém vývoji kapitalismu stávala se znovu aktuální otázka způsobu a forem přechodu od kapitalismu k socialismu, jež zaměstnávala v té době i mnohé činitele mezinárodního dělnického hnutí.²⁵

Nebylo náhodou, že právě tato otázka, otázka taktiky se stala předmětem a přímým podnětem vnitřních sporů v našem dělnickém hnutí. Velmi k tomu přispěla změna v postupu rakouské vlády vůči dělnické třídě a dělnickému hnutí.

„A konečně mimořádně důležitou příčinou, z níž vznikají neshody mezi účastníky dělnického hnutí,“ praví Lenin, „jsou změny v taktice vládnoucích tříd vůbec, zejména pak buržoazie. Kdyby taktika buržoazie byla vždycky stejná či podobná, rychle by se dělnická třída naučila odpovídat na ni rovněž stejnou či podobnou taktikou. Ve skutečnosti však buržoazie ve všech zemích nutně vypracovává dva systémy vládnutí, dvě metody boje za své zájmy a za uhájení svého panství, při čemž se tyto dvě metody buď střídají, nebo se prolínají v různých kombinacích. Je to, za prvé, metoda násilí, metoda odmítání jakýchkoli ústupků dělnickému hnutí, metoda podpory všech starých a přežitých institucí, metoda nesmiřitelného odmítání reforem . . . Druhá je metoda ‚liberalismu‘, opatření směřujících k rozšíření politických práv, reforem, ústupků atd.“²⁶

V roce 1879 padla v Rakousku Auerspergova liberální vláda a nastoupila reakční, klerikálně aristokratická vláda Taaffova. Opírala se o konservativní kruhy rakouské buržoazie a velkostatkářů. Vůči dělnickému hnutí použila nové taktiky, taktiky kombinovaného násilí a sociálních reforem. Aby zlomila sílíci hnutí proletariátu a stoupající aktivitu sociální demokracie, zostrila podle vzoru kancléře Bismarcka politickou perzekuci dělnického hnutí. Vzhledem k odlišné situaci nepoužila však z počátku výjimečných opatření, ale zostrila policejní dozor, utužila

cenzuru a využívala všech zákonných, policejních i administrativních prostředků proti socialistům.²⁷ Zároveň ohlásila provedení některých reforem (reforma živnostenského řádu z r. 1859, reforma volebního řádu r. 1883, zákon o živnostenských inspektorech r. 1883 ap.), jež měly zmírnit nespokojenost maloburžoazie, oslabit vliv liberální buržoazie a utlumit revoluční postoj proletariátu.

Zkušenosti ukazují, že stupňovaný politický tlak budil vždy v dělnickém hnutí radikální a anarchistické tendence, kdežto liberální (reformní) politika posilovala zase sklony k reformismu, obojí dohromady „vyhrocovaly neshody v dělnickém hnutí až do přímého rozkolu“.²⁸ A to byl případ rakouského i českého dělnického hnutí v osmdesátých letech. Nový postup vlády vůči dělnickému hnutí kladl zvýšené nároky na strategii a taktiku sociální demokracie. Vyžadoval od ní obezřetný postup a pružnou taktiku, která by v souladu se složitými hospodářsko společenskými a politickými poměry čelila jak silící perzekuci, tak demagogickým sociálním reformám Taaffovy vlády, která by neupadala ani do škodlivého radikalismu, ani nepodléhala oportunistu.

To však mladá a málo zkušená sociálně demokratická strana nedokázala. Právě naopak, postup vlády přispíval k šíření radikálních i oportunistických tendencí do dělnického hnutí a vyvolával záhy rozpory, jak postupovat, jakých prostředků užívat a o co bojovat v dané situaci.

Vznik těchto sporů nebyl izolovaný. Souvisel velmi úzce s vývojem mezinárodního dělnického hnutí, ve kterém ožily po rozpuštění I. internacionály silné oportunistické a anarchistické tendence, jež měly za následek těžké boje uvnitř dělnického hnutí a sociálně demokratických stran. Ostré spory vypukly v Německu mezi anarchistickou frakcí Mostovou a vedením sociálně demokratické strany, mezi possibilisty a guesdisty ve Francii, mezi marxisty a různými skupinami směru oportunistického a anarchistického v mnoha zemích západní Evropy i ve Spojených státech amerických.

Z nich působily na vývoj našeho dělnického hnutí nejvíce spory mezi bývalým říšskoněmeckým poslancem Johannem Mostem a vedením německé sociální demokracie a ohlas revolučního narodnického hnutí v Rusku.

Narodnické hnutí vzniklo koncem šedesátých a počátkem sedmdesátých let minulého století jako hnutí revolučně smýšlející inteligence nespokojené s poměry v poreformním Rusku, které se vyznačovalo silnými přežitky feudalismu, politickým útlakem, zaostalostí a slabým rozvojem průmyslu a dělnické třídy. Narodníci bojovali proti samoděržaví a usilovali o revoluční přeměnu Ruska, nikoli však za vedení dělnické třídy, ale s pomocí rolnictva, ve kterém viděli revoluční třídu. Zaostalou ruskou obščinu pokládali za základ příštího socialistického zřízení. Když nedokázali přimět rolnictvo k revolučnímu vystoupení, přešla větší část narodníků (narodovolci) k spiklenecké činnosti a individuálnímu teroru, který vyvrcholil koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let.

Narodnictví se sice zásadně rozcházel s marxismem, ale bylo v té době hnu-

tím revolučním a získávalo značné sympatie v řadách socialistického dělnictva. V našem dělnickém hnutí se projevovaly soustavným sledováním ruského revolučního hnutí v dělnickém tisku a ohlasy boje narodovolců proti samoděržaví.²⁹ Nebyly motivovány nacionálně, — i když nelze popřít, že je posilovalo tradiční české pokrokové rusofilství, — poněvadž byly rozšířeny též mezi německým dělnictvem a nechyběly ani v mezinárodním dělnickém hnutí.³⁰

Ačkoli si naši průkopníci socialismu podle některých náznaků již uvědomovali rozdíl mezi ruským revolučním a dělnickým hnutím a sociální demokracie v mezinárodním měřítku odmítala jejich ideologii a taktiku, uznávajíc oprávněnost jejich postupu jen v ruských podmínkách, posiloval boj narodovolců radikální a anarchistické tendence v našem i mezinárodním dělnickém hnutí. Odmyslíme-li si některé prvky bakuninismu a taktiky individuálního teroru v Mostově propagandě činu, o níž bude dále pojednáno, nepůsobilo ruské narodnické hnutí na naše dělnické hnutí ani tak po stránce ideologické jako po stránce taktické, čímž se jeho negativní vliv neprojevil tak silně jako v dělnickém hnutí ruském a polském a rozhodně zůstával za působením Mostovy propagandy.

Spory mezi Mostem a vedením německé sociálně demokratické strany vznikly po vydání protisocialistického zákona v Německu kancléřem Bismarckem, který využil r. 1878 dvou atentátů neodpovědných živilů na císaře Viléma a postavil německou sociální demokracii na dlouhá léta mimo zákon.

J. Most emigroval po vydání protisocialistického zákona do Londýna a založil tu počátkem r. 1879 list *Freiheit*. Ten byl z počátku redigován v duchu sociálně demokratickém a kritizoval postup vedení německé sociální demokracie, které se dopustilo bezprostředně po vydání Bismarckových zákonů vážných oportunistických chyb. S pomocí Marxovou a Engelsovou se však zdravé jádro úspěšně vypořádalo s oportunismem ve straně a zvolilo proti vládě správnou taktiku. Zdatného pomocníka našlo v listu *Der Sozialdemokrat*, který vycházel jako orgán strany v Curychu mimo dosah německé cenzury od 1. října 1879. Vedení německé sociálně demokratické strany postupovalo tak, že využívalo všech možností legální činnosti, které jí poskytovalo zastoupení v parlamentu, činnost parlamentní frakce a všeobecné volební právo, ale záhy rozvinulo též rozsáhlou organizační, agitační a politickou činnost ilegální a využívalo všech prostředků, aby upevnilo stranu, rozšířilo její vliv mezi dělnictvem i v ostatních vrstvách obyvatelstva a dosáhlo zrušení protisocialistického zákona. Most naproti tomu doporučoval, aby se strana vzdala veškeré legální činnosti a přešla k rozvíjení tajné organizace a propagandy za účelem přípravy sociální revoluce. Byla-li Mostova kritika vedení německé sociálně demokratické strany z počátku do značné míry oprávněná, ztratila záhy své opodstatnění a měnila se postupně v hlásání jednostranné konspirativní činnosti, pseudorevoluční anarchistické propagandy činu, taktiky individuálního teroru a otevřeného anarchismu.³¹

Záslouhou vedení německé sociálně demokratické strany nenalezla větší ohla-

su v řadách poměrně vyspělého a dobře organizovaného německého dělnického hnutí. Padla však na příznivější půdě mezi dělnictvem hospodářsky a sociálně zaostalejšího Rakouska a podstatně přispěla ke vzniku vnitřních rozporů.

Uvážíme-li celkově objektivní i subjektivní příčiny nových vnitřních sporů, musíme říci, že největší vliv na jejich vznik měla, aniž by bylo možno vyloučit některý z výše uvedených faktorů, silící perzekuce a Mostova radikálně anarchistická propaganda, pro jejíž působení vytvářely ovšem ostatní (ekonomicko sociální situace, postavení a změny ve složení dělnické třídy, stav a vývoj dělnického hnutí) vhodné podmínky.

Nové spory vznikaly nejdříve ve Vídni, kde se dostávaly již na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let do popředí elementy radikálního smýšlení, které vytýkaly starému vedení malou aktivitu a dožadovaly se nové taktiky.

Získaly jasnou převahu v novém agitačním výboru, který byl vytvořen 15. února 1880. Měl za úkol rozvíjet tajnou agitaci a zakládat tajné organizace sociálně demokratické strany (kluby či sekce) na základě stanov vypracovaných Josefem Bardorfem. Jeho členem se stal i vídeňský socialista Vincenc Zich z vedení československé sociálně demokratické strany. Ve výboru zasedali též stoupenci umírněné taktiky. Mezi nimi a přívrženci radikálního postupu docházelo k rozporům, jejichž předmětem byla výstavba tajné organizace, rozvíjení ilegální propagandy a poměr k Mostovi (listu *Freiheit*) a k vedení německé sociálně demokratické strany (jejímu orgánu *Der Sozialdemokrat*); radikálové se přikláníli k Mostovi a umírnění sympatizovali s vedením německé sociálně demokratické strany.³²

Spory mezi Mostem a vedením německé sociální demokracie se stále více zostřovaly až vyvrcholily jeho vyloučením ze strany na sjezdu ve Wydenu ve Švýcarsku 23. srpna 1880. Na žádost velké části členstva byla tu schválena i změna taktiky, a to tím způsobem, že z dosud platného gothajského programu bylo vyškrtáno slovo „zákonitý“, omezující taktiku strany na legální prostředky. Tímto rozhodnutím byla v německém dělnickém hnutí formálně potvrzena prakticky již započatá cesta k využití všech prostředků, legálních i ilegálních forem boje proti Bismarckovu protisocialistickému zákonu.³³

Vyloučením J. Mosta byl rozhodnut zápas o taktiku v německé sociálně demokratické straně. Vliv anarchismu byl izolován na nepočetnou skupinu a hlavní nápor mohl být veden proti oportunistu a reformismu pravicových předáků, který se stal hlavním nebezpečím v německém dělnickém hnutí za Bismarckova protisocialistického zákona. Avšak boj s Mostem a jeho názory neskončil. Pokračoval dále v Německu, ale ještě více se přenášel do dělnického hnutí v Rakousku, kde získávala Mostova agitace a propaganda stále více stoupenců.

Kromě výše uvedených okolností tomu napomáhalo počáteční kolísání a oportunistické tendence ve vedení německé sociálně demokratické strany, což způsobilo, že až do založení listu *Der Sozialdemokrat* sympatizovali s Mostem i takoví

pracovníci dělnického hnutí jako byl Leo Frankel v Budapešti a mladý Karl Kautsky ve Vídni, kteří se až později přiklonili na stranu německé sociální demokracie.³⁴ Vliv radikálů ve vídeňském dělnickém hnutí vzrostl odchodem nejrozhodnějších stoupců taktiky německé sociálně demokratické strany Johanna Schwarzingera, K. Kautského a Josefa Bardorfa do Švýcarska, kde působili v redakci listu *Der Sozialdemokrat*, který se měl stát zahraničním orgánem německy mluvícího socialistického dělnictva v Rakousku.³⁵ Dále působila na rakouské dělnické hnutí, zvláště ve Vídni, ale též v některých provinciích, silně ta skutečnost, že s redakcí Mostova listu *Freiheit* v Londýně spolupracoval z počátku oblíbený vůdce revolučních sociálních demokratů z doby založení rakouské sociálně demokratické strany Andreas Scheu a doporučoval jeho odběr rakouským socialistům.³⁶ A posléze je třeba vzít v úvahu, že linie Mostova listu nebyla v té době otevřeně anarchistická, nýbrž radikální. Halila se do marxistické frazeologie a objektivní situace, jak bude dále uvedeno, mluvila zdánlivě v její prospěch.

O rostoucích sympatiích k Mostovi a silící radikální náladě mezi dělnictvem ve Vídni svědčilo odmítnutí usnesení wydenského sjezdu o vyloučení J. Mosta v listu *Die Zukunft*³⁷ a negativní stanovisko delegátů k přijetí curyšského Sozialdemokrata za orgán rakouské sociálně demokratické strany na tajné konferenci v Mürzzuschlagu, kterou svolalo reorganizované vídeňské vedení.³⁸

Avšak boj o taktiku a politickou orientaci v rakouském dělnickém hnutí tím nebyl zdaleka rozhodnut. Přes všechno úsilí rakouského ministerstva vnitra a přísná cenzurní opatření docházely oba zahraniční listy do Rakouska a snažily se získat dělnictvo pro svou taktiku.

V srpnu r. 1880 bylo uveřejněno v listu *Der Sozialdemokrat* obsáhlé pojednání **O nejbližších úkolech socialistické strany Rakouska**, které pocházelo z pera vídeňského dopisovatele, kryjícího se šifrou -r., ale vyjadřovalo nepochybně též mínění redakce.

Jeho stručný rozbor umožňuje zjistit a objasnit stanovisko stoupců německé sociální demokracie i listu *Der Sozialdemokrat* v otázce taktiky i otevírajících se rozporech.

Pisatel vycházel ze situace rakouského dělnického hnutí. Připouštěl, že v poslední době došlo v rakouském dělnickém hnutí k jistému vzestupu, ale zároveň poukazoval na poměrně nízkou politickou a ideologickou úroveň sociálně demokratické strany a těžkou politickou situaci v Rakousku. Z toho vyvozoval, že předním úkolem rakouské sociální demokracie v daných hospodářských a politických podmínkách musí být upevnění stranické organizace a stanovení správné taktiky. Vycházejí z organizačních a ideologických slabín sociální demokracie a odvolává se na silící perzekuci dělnického hnutí varoval před přečeňováním „zákonitě“ cesty a zdůrazňoval nutnost systematicky rozvíjet též ilegální propagandu a agitaci. „Účelem tajné propagandy musí být především,“ pravilo se

v článku, „poučit nespokojené o příčinách sociálních a politických poměrů všeobecně, zvláště však v Rakousku, a to naprosto otevřeně — charakterizovat rakouské poměry v jeho pravém významu a ukázat na nemožnost zlepšení zákonitou cestou.“⁴⁰

Stoupenci vedení německé sociálně demokratické strany tedy pokládali za nutné pozměnit dosavadní taktiku rakouského dělnického hnutí, a to podobným způsobem, jako to učinila německá sociálně demokratická strana.

Ostře negativní postoj zaujal autor článku k samému Rakousku. Právil o něm po důkladném rozboru situace, že „je státem, který nemá více oprávnění existovat než Turecko“, neboť brání v něm žijícím národům v kulturním vývoji, vyvolává nacionální rozpory a potlačuje jednu národnost druhou. Z tohoto správného názoru však vyvozoval nesprávné závěry pro postup sociální demokracie. Poukazuje na rozdílný hospodářský vývoj jednotlivých zemí a existenci nacionálních rozporů popíral účelnost centralizovaná organizace strany, která prý je v Rakousku „právě tak nepřirozená jako státní centralizace“, a doporučoval, aby se sociální demokracie v Rakousku organizovala podle jednotlivých národností, při čemž se rakouské dělnictvo německé národnosti mělo připojit k sousednímu Německu.⁴¹

Bylo-li odmítnutí „zákonité“ česty a požadavek změny taktiky směrem k užívání ilegálních forem organizace a agitace v souladu s taktikou německé sociální demokracie, situací v Rakousku i úkoly rakouské sociálně demokratické strany, pak závěry o zrušení jednotné sociálně demokratické strany v Rakousku a jejím rozdělení do národních stran (splnutí socialistického dělnictva německé národnosti s německou sociálně demokratickou stranou) předjímalý do jisté míry neblahý postup rakouské sociálně demokratické strany v letech devadesátých, který vedl k rozkladu mezinárodního rakouského dělnického hnutí, zostření nacionálních rozporů a podřízení politiky sociální demokracie v národnostní otázce buržoazním stranám. Jejich provedení by desorganizovalo rakouskou sociálně demokratickou stranu a nivelizovalo kladné výsledky dosažené na základě nové taktiky. Z tohoto důvodu vytyčení nejbližších úkolů rakouské sociálně demokratické strany v orgánu *Der Sozialdemokrat* hnutí správně orientovalo jen z části, z části je však desorientovalo. Na štěstí byla většina rakouského dělnictva prodchnuta ještě natolik duchem internacionalismu, že se pokyny o národnostním rozdělení strany neřídilo, takže rozpory nenabývaly povahy nacionální, ale zůstaly v oblasti ideologie a taktiky.

Mostova *Freiheit* vyložila své stanovisko k situaci a úkolům rakouského dělnického hnutí 4. prosince 1880 v článku *An die Arbeiter Österreich*.

Poukazovala rovněž na perzekuci dělnického hnutí, odhalovala snahu Taaffovy vlády zneužít dělnického hnutí proti německým liberálům a odsuzovala postup vídeňských socialistů, kteří vystoupili 14. listopadu na veřejné schůzi proti německým liberálům s vědomím a podporou Taaffovy vlády. Zároveň vyzývala

rakouské socialisty, aby se nespolehali na požadovanou tiskovou a společovací svobodu, ale budovali usilovně tajnou organizaci a rozvíjeli tajnou propagandu. Na rozdíl od německé sociální demokracie stavěla se *Freiheit* také proti tomu, aby dělnictvo bojovalo za dílčí požadavky: odstranění stálého vojska, zrušení nepřímých daní, zavedení továrních inspektorů, reformu živnostenského řádu, snížení pracovní doby, všeobecné volební právo apod. a nabádala k bezprostřední přípravě revoluce.

„Vy jistě takové ústupky neodmítnete“, psalo se v svolání k rakouskému dělnictvu, „ale vyhlášovat je za programové body proletářské strany a chtít za ně bojovat, není hodno námahy.“ Za jediné možné řešení dělnické otázky pokládala revoluci. „Vy, kteří jste již požili se stromu poznání, sduzte se do tajných společností, ve kterých můžete nejlépe připravit svou propagandu. Učte ty, kdož jsou ubozí a postižení, slovo vykoupení; utěšujte je nadějí na blížící se revoluci, upevňujte jejich víru v ni a pěstujte v jejich srdcích lásku k ní. Ukažte záda všem, kdož vám chtějí ještě namlouvat o reformách nebo dokonce kompromisech. Vzpomeňte všech, kdož obětovali život a svobodu za svatou věc sociální revoluce... Vaše heslo budiž krátké a výstižné: Svržení existujícího ‚pořádku‘.“⁴²

Svolání listu *Freiheit* se shodovalo s článkem listu *Der Sozialdemokrat* v doporučení změnit v Rakousku dosavadní taktiku a rozvinout se zřetelem k zostřené perzekuci tajnou organizaci a propagandu, ale rozcházelo se v celkovém ocenění situace a vytyčení nejbližších úkolů dělnického hnutí. *Der Sozialdemokrat* doporučoval rozvinout tajnou organizaci a propagandu za účelem upevnění organizace a socialistického uvědomění s perspektivou pozdějšího společenského převratu a nestavěl se proti dílčím požadavkům dělnictva ani proti legální činnosti sociálně demokratické strany, kdežto *Freiheit* vystupovala již proti dílčím požadavkům dělnictva, legálnímu boji a reformám a viděla v budování tajné organizace a šíření tajné propagandy prostředek k přípravě blízké revoluce.

Obě výzvy byly vydány, první v Curychu a druhá v Londýně, také samostatně a šířily se v podobě letáků mezi dělnictvem v Rakousku.⁴³

Obráželo se v nich dvojí pojetí taktiky německého i rakouského dělnického hnutí ve vedení německé sociálně demokratické strany a u J. Mosta, které se záhy ještě výrazněji odlišilo přechodem Mostovým k anarchismu. S některými odchylkami je přejímali a postupně uplatňovali v praxi v Rakousku přívrženci Mostovi — radikálové a stoupenci taktiky německé sociálně demokratické strany — umírnění.

Aby posílili vliv německé sociální demokracie a podpořili postavení umírněných, založili rakouští sociální demokraté v Curychu J. Schwarzingera, K. Kautsky a J. Bardorfa 12. prosince 1880 Spolek rakouských dělníků (*Österreichischer Arbeiter-Bund*), který měl podchytit rakouskou socialistickou emigraci ve Švýcarsku, získávat rakouské dělnictvo pro taktiku německé sociálně demokratické strany a provádět v Rakousku sociálně demokratickou propagandu v duchu

umírněných. Utvořila se v něm též česká sekce, jejímž korespondentem se stal socialista Jan Ondra, známý později jako rozhodný radikál v českém dělnickém hnutí ve Vídni.⁴⁴

Jejich snaha organizačně podchytit rakouské socialistické dělnictvo ve Švýcarsku a působit odtud na rakouské a české dělnické hnutí přímou cestou však nepřinesla očekávaný výsledek.

Vznikající spory mezi dělnictvem ve Vídni se nedotýkaly z počátku přímo dělnického hnutí v českých zemích. Jeho vedoucí činitelé v Praze a v Liberci udržovali spojení s orgánem německé sociálně demokratické strany **Der Sozialdemokrat** i s redakcí Mostova listu **Freiheit**.⁴⁵

Nepřejímali však jejich taktiku jednostranně. Ve sporu mezi Mostem a vedením německé sociálně demokratické strany zaujali neutrální stanovisko a v nejdůležitějších politických, ideologických a taktických otázkách zajímajících dělnické hnutí v Čechách postupovali samostatně. Využívali všech možností k legální politické činnosti, nevyhýbali se však, bylo-li to žádoucí a nutné, ani ilegální organizaci a propagandě. Jejich agitace vycházela v podstatě z marxismu a organizace se řídila v hrubých rysech zásadami demokratického centralismu.⁴⁶

Jelikož však pracovali v podobných podmínkách jako rakouské dělnické hnutí a československá sociální demokracie, stejně jako organizace sociální demokracie v severních Čechách tvořila nedílný oddíl rakouské sociálně demokratické strany, byli socialisté v Čechách nuceni zaujímat stanovisko k vnitřnímu vývoji rakouského dělnického hnutí, sami byli vystaveni jeho působení a záhy podléhali obdobným tendencím.

Nejpozději v létě roku 1880 si začali uvědomovat pražští a severočestí socialisté, že sociálně demokratická strana nevystačí s dosavadní taktikou a že ji musí přizpůsobit nové situaci. Názory na prostředky, požadavky a postup se však pod vlivem zahraniční propagandy a agitace z Vídně začaly rozcházet, takže i mezi českým dělnictvem docházelo k rozporům.

Ty se projevily v Praze již 8. srpna 1880 na veřejné schůzi dělnického Politického spolku, kde předložil jeden z vedoucích pracovníků československé sociální demokracie Norbert Zoula rezoluci, která byla namířena proti požadavku všeobecného volebního práva v břevnovském programu a za jediný prostředek schopný změnit postavení proletariátu vyhlášovala „duševní a hmotnou organizaci dělnické třídy“ a dobytí moci proletariátem. Rezoluce byla schválena většinou přítomného dělnictva.⁴⁷

Nasvědčovala, že i do řad pražského dělnictva začaly pronikat radikální tendence, jejichž nositelem byla skupina dělnictva kolem N. Zouly a střediskem dělnický spolek Činnost. Radikalismus těchto pražských socialistů záležel v tom, že na rozdíl od marxismu, který usiluje o revoluční přestavbu společnosti organizovanou dělnickou třídou cestou dobytí politické moci, ale neopomíjí, nýbrž zdůrazňuje nutnost boje za přímé, denní požadavky pracujících, začínali přece-

ňovat konečné cíle dělnického hnutí a odtrhávali je tak od dílčích požadavků, obsažených v programu sociálně demokratické strany, čímž se dostávali na jednu rovinu s Mostovou propagandou, zamítající dílčí prostředky v „zájmu“ sociální revoluce.

Názor této skupiny, vyjádřený v rezoluci, nebyl výjimečný, ani nevyjadřoval mínění všeho socialistického dělnictva. Někteří socialisté, ačkoli souhlasili s tím, že v dané situaci není vhodné bojovat za všeobecné volební právo a tím méně je přeceňovat na úkor konečných cílů dělnického hnutí, nesouhlasili s předloženým návrhem proto, že nepokládali za správné škrtnout všeobecné volební právo z programu sociálně demokratické strany. Jiní, umírněnější, se stavěli proti přijaté rezoluci z důvodů zásadních, protože viděli ve všeobecném volebním právu základní požadavek dělnictva.⁴⁸

V tomto rozdílném přístupu k všeobecnému volebnímu právu se odráželo v pražském dělnickém hnutí rozdílné pojetí taktiky a na základě něho se vytvářely zárodky radikálního a umírněného směru, aniž by ovšem narušily celkovou jednotu a spolupráci.

V téže době, kdy se v Praze objevily zřejmé radikální tendence, podnikl velkou agitační cestu na Moravu a do Čech vídeňský socialista Vincenc Zich, člen tajného agitačního výboru a ústředního vedení československé sociální demokracie. Agitoval všude, kde se zastavil, pro budování tajné organizace na základě stanov, jež s sebou přivezl a jež se zásadně shodovaly se stanovami československé sociálně demokratické strany, přijatými na sjezdu v Břevnově. Propagoval také rozvíjení tajné agitace a propagandy radikálně revolučního charakteru. Ohlas jeho cesty byl rozdílný. V Brně byly jeho návrhy přijaty s rozpaky, jinde, zdá se, měly výsledek pozitivní.⁴⁹

V Praze byla uspořádána za jeho účasti 19. srpna 1880 tajná konference delegátů ilegálních sekcí československé sociálně demokratické strany z Prahy a okolí s vydavateli stranických časopisů **Budoucnost** a **Dělnické listy**. Na návrh radikálně smýšlejícího socialisty Antonína Motla byla na ní změněna formulace taktiky v břevnovském programu. Strana měla nadále usilovat o dosažení svého cíle nikoli pouze „zákonitými“, nýbrž „všemi možnými prostředky“. Tato formulace upravovala taktiku československé sociálně demokratické strany stejným způsobem jako německá sociálně demokratická strana, jejíž sjezd ve Wydenu zasedal přibližně v téže době. Avšak na rozdíl od německé sociálně demokratické strany, která dovedla zabránit jednostrannému výkladu této formulace, otevírala změna taktiky v programu československé sociálně demokratické strany cestu k pronikání radikalismu do řad dělnického hnutí, přestože sama o sobě nebyla ještě radikální. Stejně důsledky mělo přijetí usnesení o přeložení redakce **Dělnických listů** a pravděpodobně i ústředního výboru československé sociálně demokratické strany z Prahy do Vídně.⁵⁰

Přes všechno úsilí libereckých socialistů, kteří měli spojení s Londýnem i Cu-

rychem a snažili se zachovat ve sporu mezi Mostem a vedením německé sociálně demokratické strany neutralitu, uchránit severočeské dělnické hnutí od vnitřních sporů, šířily se v létě r. 1880 radikální tendence i mezi dělnictvem v severních Čechách, a to jak na Liberecku, tak také na Ústecku. Proti nim se stavěli stoupenoci umírněného smýšlení, přidržující se postupu vedení německé sociálně demokratické strany. Tak se vytvářel již počátkem osmdesátých let i na severu Čech latentně zárodek dvojího směru: radikálního, zvaného současníky též Mostovým, a umírněného, označovaného podle vedení německé sociálně demokratické strany za směr lipský.⁵¹

Poněkud jinak se utvářela situace na Moravě, kde se zemské vedení sociální demokracie v Brně obávalo ilegálních forem organizace a agitace a zaujímalo v taktických otázkách výrazně umírněné stanovisko. Bylo proto vídeňskými i pražskými socialisty ostře kritizováno. Přestože opatrnický postoj brněnského vedení hraničil někdy až s oportunistem, vznikaly i tu ilegální sekce sociálně demokratické strany. Rozvíjely tajnou agitaci a propagandu, jež si vyžádala první oběti a svědčily o radikálním smýšlení řadových členů sociální demokracie.⁵²

Na základě výše uvedených dokladů můžeme s jistotou říci, že radikální a umírněné tendence pronikaly již v létě r. 1880 také do dělnického hnutí v Čechách a na Moravě a vedly ke vzniku vnitřních sporů, které se ovšem ještě plně neprosadily, protože se omezovaly na poměrně malý okruh socialistického dělnictva a rozdíl v pojetí taktiky byly nevyhraněné. Proto by bylo předčasné hovořit v českých zemích již v této době o existenci vyhraněného radikálního a umírněného směru, ačkoli je nepochybné, že radikální a umírněné tendence se již silně uplatňovaly. Tím méně je pak na místě hledat již na počátku osmdesátých let paralelu mezi šířícími se radikálními tendencemi a anarchistickým směrem v českém dělnickém hnutí, jak se často děje v sociálně demokratické literatuře, která neprávem zobecňuje a předjímá pozdější vývojové tendence, v nichž se již anarchismus prosazoval. Zároveň však nelze přehlížet tu skutečnost, že vnitřní spory mezi umírněnými a radikály začínaly již v této době a obsahovaly v sobě zárodky další diferenciacie, která vyvrcholila po jisté době vytvořením více nebo méně vyhraněných směrů: radikálního, umírněného a anarchistického.

„Nepřátelství mezi radikály a umírněnými vzniklo,“ vzpomíná liberecký socialista Josef Hannich, „aniž by bylo vedoucími osobami tu i tam vyhledáváno. Toto nepřátelství nebylo r. 1880 ovšem takové, že by se tyto směry ostře potíraly, ale zárodky jeho tu byly již v tomto roce a stále více se rozrůstaly.“⁵³

Rozpory o taktice nabyly během r. 1880 v rakouském dělnickém hnutí takové povahy, že se mezi členy sociálně demokratické strany začalo na několika místech ozývat volání, aby byl svolán sjezd strany. Ústřední výbor rakouské sociální demokracie v Liberci se bránil jistou dobu vyhovět tomuto požadavku, neboť se obával, že mohou převládnout radikální či oportunistické tendence. Avšak na

žádost většiny zemských organizací byl nucen ustoupit. Sjezd měli uspořádat nejprve brněnští socialisté. Byl však svolán do Lince, kde se však rovněž neuskutečnil, protože byl předčasně prozrazen policii. Nakonec byla místo něho svolána tajná konference delegátů, která se konala v Juliánově u Brna (nyní Hybešova čtvrť v Brně) 25. prosince 1880.

Juliánovské konference rakouské sociálně demokratické strany se zúčastnili za vídeňskou organizaci Grosse s Marschall, za Štýrsko Pauler, za Korutany Hurm a za Tyrolsko Protiwa. Ústřední výbor z Liberce zastupoval Josef Ulbrich a za vedení československé sociálně demokratické strany Vincenc Zich. Z Brna byli přítomni jako delegáti Karel Dundela a Theodor Indra, bez hlasovacího práva se podílel na jednání Eduard Zachariáš. Byly na ní zlikvidovány staré rozpory mezi vídeňskými socialisty a ústředním výborem rakouské sociálně demokratické strany v Liberci týkající se kompetenčních a finančních otázek a přijata důležitá usnesení o vedení strany, organizaci a propagandě, jež souvisela s otázkami taktiky.

Ústřední výbor rakouské sociálně demokratické strany byl přeložen od 1. ledna 1881 z Liberce do Štýrského Hradce a kontrolní komise z Lince do Vídně. Vídeňský list *Die Zukunft* se stal novým ústředním orgánem strany. Stranická organizace se měla rozdělit na veřejnou a tajnou. Legální organizaci tvořily dělnické spolky, které měly projednávat všeobecné dělnické záležitosti, kdežto vlastní stranické věci politické povahy měla řešit tajná organizace, která se budovala v podobě ilegálních klubů (sekcí). Tato organizace měla rovněž provádět tajnou agitaci s pomocí letáků, a to takovým způsobem, aby nebyla kompromitována. K Mostovi a německé sociálně demokratické straně měla zůstat rakouská sociální demokracie neutrální.⁵⁴

Při projednávání těchto otázek došlo k ostré výměně názorů. Většina delegátů v čele s vídeňskými zastávala v taktických otázkách radikální stanovisko. To znamená, prosazovala tajnou organizaci a propagandu a klonila se na stranu Mostovu. Menšina vedená brněnskými socialisty zaujímalá postoj umírněný. Odmítala tajnou organizaci a propagandu a podporovala vedení německé sociálně demokratické strany. Tyto názorové rozdíly nebyly na konferenci ani překonány, ani neskončily otevřenou roztržkou. Byly překlenuty kompromisem, který sporné otázky neřešil, nýbrž otevíral cestu k novým diferencím mezi tvořícím se radikálním a umírněným proudem v českém a rakouském dělnickém hnutí.